

CHIẾU CẦU HIỀN

(Cầu hiền chiếu)

A – MỤC TIÊU BÀI HỌC

Giúp HS :

– Hiểu được tầm tư tưởng mang tính chiến lược, chủ trương tập hợp nhân tài để xây dựng đất nước của vua Quang Trung, một nhân vật kiệt xuất trong lịch sử nước ta. Qua đó, HS nhận thức được tầm quan trọng của nhân tài đối với quốc gia.

– Hiểu thêm đặc điểm của thể *chiếu*, một thể văn nghị luận trung đại.

B – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

I – NỘI DUNG

1. Đặc điểm bài học

Đây là một bài chiếu có ý nghĩa lịch sử. Để hiểu đúng văn bản này, cần vận dụng kiến thức về bối cảnh lịch sử khi nó xuất hiện cũng như về bản thân tác giả bài chiếu (Ngô Thì Nhậm), người chỉ đạo viết bài chiếu (vua Quang Trung) và những người được tác giả bài chiếu hướng tới (các sĩ phu Bắc Hà). Nắm được đặc điểm của bối cảnh lịch sử sẽ lí giải được vì sao lại có bài chiếu này cũng như cách thức thể hiện tư tưởng của tác giả.

2. Trọng tâm bài học

a) Hoàn cảnh nước ta khi bài chiếu ra đời

Nước ta vừa trải qua một thời kì loạn lạc. Cụ thể là ở thế kỉ XVIII, chúa Trịnh ngày càng lấn át quyền vua Lê. Từ sau sự kiện Tây Sơn ra Thăng Long "phù Lê diệt Trịnh" năm 1786, xung đột vua Lê chúa Trịnh trở nên gay gắt hơn. Rồi sự can thiệp của quân xâm lược nhà Thanh và cuộc hành quân thần tốc của Nguyễn Huệ Quang Trung ra Thăng Long đánh đuổi giặc Thanh xâm lược, mở ra trang sử mới của đất nước ta. Nói chung, trong bối cảnh xã hội loạn lạc, vua Lê chúa Trịnh mâu thuẫn, kẻ sĩ thường lúng túng và chán nản, bi quan. Nhiều người không muốn tham gia chính sự, muốn trốn tránh không ra làm quan vì sợ liên lụy hoặc vì muốn bảo toàn nhân cách nhà nho "tôi trung không thờ hai chủ". Mặt khác, kẻ sĩ Bắc Hà đã hơn ba trăm

năm phụng sự nhà Lê. Khi nhà Lê sụp đổ, triều đại Tây Sơn lên thay, nhiều nhà nho đã sáng suốt ủng hộ Tây Sơn. Song không ít nhà nho, do quan điểm đạo đức bảo thủ, không nhận thấy chính nghĩa và sứ mệnh lịch sử của Tây Sơn nên đã bất hợp tác, thậm chí chống lại Tây Sơn. Trước tình hình đó, một nhiệm vụ có tầm quan trọng chiến lược đối với Quang Trung là thuyết phục trí thức Bắc Hà hiểu đúng những nhiệm vụ xây dựng đất nước mà triều đại Tây Sơn đang dự kiến thực hiện, để họ ra cộng tác, phục vụ cho triều đại mới.

b) Thái độ chân thành chiêu hiền đãi sĩ

Vì lợi ích chung của đất nước đòi hỏi sự góp sức của nhiều hiền tài, vua Quang Trung đã tỏ rõ sự khiêm tốn, thái độ chân thành, thực sự mong muốn có sự cộng tác của bậc hiền tài. Hình tượng "trẫm" trong bài chiếu là một người lo lắng cho việc nước, thực sự cần có hiền tài hỗ trợ, giúp đỡ.

c) Nội dung chính của bài *Chiếu cầu hiền*

Viết chiếu cầu hiền tài là một hiện tượng khá phổ biến trong văn hoá chính trị phương Đông thời cổ trung đại. Chẳng hạn năm 1429, Lê Lợi xuống chiếu hạ lệnh cho các đại thần văn võ, công hầu đại phu phải tiến cử người hiền tài và cho phép những người hiền tài tự tiến cử. So sánh bài chiếu này với *Chiếu cầu hiền* của vua Quang Trung, có thể thấy mấy điểm chung của thể văn này :

- Người hiền xưa nay bao giờ cũng cần thiết cho công cuộc trị nước.
- Cho phép tiến cử người hiền.
- Cho phép người hiền tự tiến cử.

d) Nghệ thuật viết văn nghị luận

Bài văn nghị luận này có tính mẫu mực, thể hiện ở sự chặt chẽ và tính lôgic của các luận điểm, trong sự thuyết phục khéo léo, trong cách bày tỏ thái độ khiêm tốn của người viết (cũng là của người có tư tưởng chỉ đạo – vua Quang Trung).

Các từ ngữ nói về không gian đáng chú ý là : *trời, trời đất, sao, gió mây* (diễn tả không gian vũ trụ) hàm chứa ý nghĩa trọng đại của người hiền tài theo triết lí tam tài thiên – địa – nhân.

Một nhóm từ ngữ khác cũng cần nhắc tới là *triều đường, triều chính, dải đất văn hiến, trẫm họ,...* hàm nghĩa không gian xã hội, nơi cần người hiền tài thi thố tài năng, phụng sự cho triều đình và đất nước, nhân dân. Nói chung, các từ ngữ diễn tả không gian nói trên tạo cảm giác trang trọng, thiêng liêng cho lời kêu gọi hiền tài của bài chiếu.

Cách sử dụng nhiều điển cố trong bài chiếu còn cho thấy ý thức tinh tế của người viết chiếu về đối tượng cần thuyết phục là những trí thức có học vấn uyên bác. Bằng những điển cố rút từ văn học Trung Quốc, người viết tỏ ra là uyên bác, đủ khả năng thuyết phục một đối tượng như thế. Nói cách khác, điển cố tạo ấn tượng tốt về vua Quang Trung, một con người văn võ kiêm toàn. Các điển cố chuyển tải được nội dung một cách hàm súc, cô đọng, tạo ấn tượng trang trọng.

II – PHƯƠNG PHÁP VÀ TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC

1. Phương pháp dạy học

GV hướng dẫn, gợi mở để HS tự khám phá ý nghĩa của bài chiếu theo trình tự các câu hỏi đã đặt ra trong phần *Hướng dẫn học bài*. Cho HS đọc văn bản, sau đó yêu cầu HS nhận xét về kết cấu của bài chiếu và chỉ rõ nội dung của mỗi đoạn. Khuyến khích các ý kiến tranh luận, các cách hiểu khác nhau về nội dung mỗi đoạn, trên cơ sở đó, GV phân tích và dẫn dắt HS hiểu đúng tác phẩm.

2. Tiến trình tổ chức dạy học

GV hướng dẫn HS tìm hiểu văn bản qua những gợi ý trong phần *Trọng tâm bài học* và nêu câu hỏi trong phần *Hướng dẫn học bài* để HS thảo luận. Nếu trả lời tốt câu 1 sẽ dễ dàng trả lời câu 2.

Câu 2

Để đánh giá khả năng HS nắm bắt vấn đề đối tượng mà bài chiếu nhằm thuyết phục đã quy định bút pháp như thế nào, GV có thể đặt câu hỏi về học vấn của các trí thức thời phong kiến (mười năm đèn sách, học và đọc kinh sử Trung Quốc). Với một đối tượng như vậy, người viết đã có lí khi dùng nhiều điển cố văn học Trung Quốc.

Câu 3

GV có thể gợi ý để HS thảo luận : Vì sao vua Quang Trung lại " cầu hiền " như vậy ? Ông nghĩ gì về đất nước, về nhân dân trong bài chiếu này ? Những hứa hẹn của vua Quang Trung thể hiện tầm tư tưởng và nhân cách của ông như thế nào ?

III – KIỂM TRA, ĐÁNH GIÁ – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

GV có thể lấy một ý của câu 2 hoặc câu 3 rồi yêu cầu HS trả lời. Bước cao hơn là đặt một câu hỏi tổng hợp để đánh giá khả năng nắm bắt vấn đề của HS. Ví dụ : Trên thực tế,

có một số sĩ phu Bắc Hà đã từng không cộng tác với triều đại Tây Sơn, nhưng trong bài *Chiếu cầu hiền* không thấy nhắc đến sự việc này. Vì sao ? Câu hỏi này đòi hỏi liên hệ đến thực tế lịch sử, và qua việc vua Quang Trung không nói gì đến thái độ chống đối Tây Sơn của các sĩ phu Bắc Hà, chúng ta hiểu được sự khoan dung và chủ trương hoà giải mang tầm chiến lược của vua Quang Trung.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Vũ Khiêu, *Vấn đề đánh giá Ngô Thì Nhậm*, tạp chí *Văn học*, số 4 – 1973.
2. Văn Tân, *Mấy vấn đề về Ngô Thì Nhậm, một mưu sĩ lỗi lạc của vua Quang Trung*, tạp chí *Nghiên cứu lịch sử*, số 154 – 1974.
3. Mai Quốc Liên, *Ngô Thì Nhậm trong văn học Tây Sơn*, Sở Văn hoá – Thông tin Nghĩa Bình, 1985.